

ФІНАНСОВЕ ТА ІНСТИТУЦІЙНЕ СТИМУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

FINANCIAL AND INSTITUTIONAL PROMOTING CSR IN THE EUROPEAN UNION

УДК 338.246

Толуб'як В.С.

д. держ. упр., доцент,
доцент кафедри менеджменту та
публічного управління
Тернопільський національний
економічний університет
Овсянюк-Бердадіна О.Ф.
к. е. н., доцент,
доцент кафедри менеджменту та
публічного управління
Тернопільський національний
економічний університет

У статті обґрунтовано необхідність інституційного забезпечення соціальної відповідальності бізнесу та використання низки фінансових стимулів для реалізації підприємницькими структурами соціально відповідальної поведінки. Здійснено компаративний аналіз інституційної парадигми стимулювання соціальної відповідальності бізнесу в країнах ЄС. Наголошено на причинно-наслідковому зв'язку інституційного стимулювання із суспільною ефективністю соціальної відповідальності бізнесу.

Ключові слова: соціальна відповідальність бізнесу, інституційне стимулювання, фінансові стимули, соціально відповідальна поведінка бізнесу, соціальна політика.

В статье обоснована необходимость институционального обеспечения социальной ответственности бизнеса и использования финансовых стимулов с целью реализации социально ответственного поведения предпринимательских структур. Проведен компаративный анализ институциональной

парадигмы стимулирования социальной ответственности бизнеса в странах ЕС. Акцентируется внимание на причинно-следственной связи институционального стимулирования с общественной эффективностью социальной ответственности бизнеса.

Ключевые слова: социальная ответственность бизнеса, институциональное стимулирование, финансовые стимулы, социально ответственное поведение, социальная политика.

The article substantiates the need for institutional support social responsibility and using a number of financial incentives for companies implementing socially responsible behavior. Done comparative analysis of the institutional paradigm stimulate CSR in the EU. Emphasized the causal link institutional incentives with social efficiency social responsibility.

Key words: business social responsibility, institutional incentives, financial incentives, socially responsible behavior of organizations, social policy.

Постановка проблеми. Активні глобалізаційні процеси, ускладнені взаємовідносинами між стейкхолдерами бізнесу призводять до складності прогнозування потенційно можливих проявів функціонування підприємств, коли наслідки їх діяльності об'єктивно проявляються не лише економічним ефектом. Характер сучасної парадигми бізнесу значною мірою демонструє поступовий перехід на новий соціально-економічний етап, що характеризується соціалізацією бізнесу, базовим проявом якої є соціальна відповідальність, котра поряд з еволюційністю своїх проявів об'єктивно вимагає певного інституційного регулювання. При цьому безумовна емерджентність суспільного розвитку, частиною якого є економічна площина, зумовлює прагматику необхідності застосування раціонально сформованих інституційних стимулів та важелів для активізації позитивних впливів підприємницької діяльності, зокрема в площині соціальних ефектів.

Проблематика інституційного стимулювання бізнесу до соціальної відповідальної діяльності носить перманентний характер, оскільки на всіх етапах розвитку наукових економічних досліджень перебуває базовою в наукових пошуках суперечностей пропозованих суспільних регулятивних систем. Причому відповідь на питання про межі інституційного стимулювання окремих векторів підприємницької діяльності є найбільш дискусійною та історично змінюється від суспільних запитів. Таким чином, пошук дієвих інструментів фінансового та інституційного стимулю-

вання соціальної відповідальності бізнесу як невід'ємної складової частини останнього є актуальним та прагматичним завданням, яке вимагає ґрунтовного розгляду передумов їх застосування, враховуючи існуючу модель взаємовідносин в економічній системі ринкового типу господарювання та потенційні позитивні соціальні ефекти від їх застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем формування соціальної відповідальності бізнесу присвячені праці Жаліла Я., Лібанової Е., Скуратівського В., Супрун Н., Петрова О., Троцинського В., Редькіна О. та ін. Проте сьогодні є потреба подальшого всебічного дослідження питання формування соціальної відповідальності бізнесу з урахуванням зарубіжного досвіду.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження та узагальнення необхідності фінансового та інституційного стимулювання соціальної відповідальності бізнесу в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні соціальна відповідальність бізнесу є концепцією діяльності господарюючих суб'єктів, яка дає змогу поєднувати соціальні та екологічні аспекти і враховувати їх у процесі добровільної взаємодії із зовнішнім та внутрішнім середовищем своєї діяльності. Реалізація соціально відповідальної поведінки суб'єктів господарювання в суспільстві значною мірою визначається тим, яку модель соціальної політики обрала держава для виконання нею соціальних функцій.

Соціальна політика держави включає законодавчо визначені заходи, які усувають нерівності в розподілі доходів та соціальних благ, що об'єктивно існують в ринковій економіці. Історично склалися три основні моделі соціальної політики держави: ліберальна, корпоративна і суспільна [6].

В основі ліберальної моделі соціальної політики лежить принцип, що припускає особисту відповідальність кожного члена суспільства за свій добробут. Тут роль держави у безпосередній реалізації соціальної політики мінімізована. Її основними суб'єктами є окремих індивід та недержавні організації. Фінансову основу соціальних програм становлять насамперед приватні заощадження і приватне страхування. За ліберальної моделі соціальної політики держава бере на себе відповідальність за збереження лише мінімальних доходів громадян і за благополуччя найменш забезпечених верств населення. Ліберальна модель соціальної політики максимально стимулює створення та розвиток у суспільстві різних форм недержавного соціального страхування та соціальної підтримки. У цьому напрямі уряд Великобританії як представник ліберальної моделі соціальної політики сьогодні працює над забезпеченням консенсусу між англійськими та міжнародними соціально відповідальними практиками та активно запроваджує законодавчі рамки соціальної звітності. Інструментарій інституційної підтримки соціальної відповідальності бізнесу у Великобританії охоплює низку податкових пільг, зокрема для тих підприємницьких структур, що займаються благодійністю або вкладають гроші у слаборозвинені регіони [4].

В основі корпоративної моделі соціальної політики лежить принцип, який обумовлює, що відповідальність за своїх працівників несе безпосередньо роботодавець. Створюючи систему довічного найму, роботодавець стимулює працівників до здійснення максимального трудового внеску, за що пропонує йому різні види соціальних гарантій у вигляді пенсійного забезпечення, оплати медичних послуг, рекреаційних послуг, освіти. Держава, недержавні організації та окремі індивіди також несуть частку відповідальності за соціальне благополуччя в суспільстві. При цьому велику роль відіграють підприємства, які мають власну розгалужену соціальну інфраструктуру та власні соціально-страхові фонди. Фінансовою основою даної моделі є насамперед страхові внески організацій. За корпоративної моделі соціальної політики значну роль у реалізації соціальної політики відіграють організації роботодавців як базовий елемент системи управління трудовими ресурсами.

У напрямі реалізації корпоративної моделі соціальної політики для стимулювання соціальної відповідності бізнесових структур Федеральний уряд Німеччини разом із діловими та соціальними парт-

нерами розпочав навчальну програму, метою якої є підвищення рівня обізнаності роботодавців щодо соціальної відповідальності. Також Міністерство громадського здоров'я та соціальної безпеки розпочало ініціативу «Робота без перешкод», яка має на меті підвищення професійних можливостей інвалідів шляхом навчання, покращання їх кар'єрних можливостей та посилення превентивних заходів щодо забезпечення відповідного стану здоров'я всіх працівників протягом тривалого часу. Фінансовими стимулами для застосування соціально відповідальної поведінки в Німеччині є фінансова підтримка малих та середніх підприємств, які інвестують у відновлювальні джерела енергії, інфраструктурно підтримують навколишнє середовище та створюють додаткові робочі місця [7].

В основі суспільної моделі соціальної політики лежить принцип солідарності, який означає відповідальність усього суспільства за своїх членів. Це так звана перерозподільча модель соціальної політики, за якої багатий платить за бідного, здоровий – за хворого, молодий – за старого. Основним суспільним інститутом, що здійснює такий перерозподіл, є держава, яка бере на себе велику частину відповідальності за соціальне благополуччя своїх громадян. Фінансовими механізмами перерозподілу служать державний бюджет і державні соціальні страхові фонди, кошти яких ідуть на забезпечення широкого спектру державних соціальних гарантій. В аспекті реалізації цієї моделі цікавим є мотиваційний інструментарій, який застосовує Міністерство соціальних прав Данії – соціальна відзнака, як самооцінюючий індикатор визначення ступеня соціальності організації, який складається з низки запитань, на які мають відповісти безпосередньо працівники. У цьому ж напрямі Федеральне міністерство соціальної безпеки, захисту поколінь та споживачів Австрії організовує змагання між австрійськими підприємствами за найкращі рівні можливості для працівників та відкриту політику відносно родини [4].

Італія як представник суспільної моделі соціальної політики використання фінансових та інституційних стимулів звела в єдину державну програму «Соціальна відповідальність бізнесу – соціальні зобов'язання». Основним її функціональним призначенням є мотивація щодо впровадження етичної поведінки організацій та їх активної участі в національних та локальних системах соціального забезпечення. Проект передбачає реалізацію трьох кроків:

- поширення соціально відповідальної культури серед організацій через підвищення обізнаності та відповідного навчання;
- організації, які добровільно погодилися приймати участь у проекті, надають міністерству соціальний звіт відповідно до визначених керівних принципів та набору показників;

- організації, які вирішили приймати активну участь у соціальних заходах, роблять внески до Фонду соціальних зобов'язань, отримуючи взаємні фіскальні пільги. Зокрема, у рамках цієї ініціативи влада регіону Тоскана надає фінансову підтримку малим та середнім підприємствам, котрі намагаються отримати сертифікат SA8000. При цьому така підтримка фінансово покриває до 50% витрат на консультації та процес сертифікації [3].

У США основний мотиваційний інструментарій щодо стимулювання соціальної відповідальності бізнесу акумульований у податкових пільгах. Так, ст. 26 Кодексу про внутрішній прибуток встановлює величезну кількість кваліфікацій та вимог, зокрема представники малого бізнесу можуть брати щорічно податковий кредит для того, щоб зробити свій бізнес доступним для інвалідів. Усі підприємства можуть розраховувати на певні податкові знижки у зв'язку з подоланням різних перешкод на робочому місці для осіб-інвалідів та податковий кредит за умови найму працівників, котрі не можуть принести значний прибуток (інваліди, пенсіонери) [2].

У 2013 р. в Європі загальна сума інвестицій, наданих роботодавцям соціально відповідальними інвестиційними фондами, становила більш ніж 2,71 млн. євро, при цьому, за оцінками експертів, ця сума становить 15–20% коштів усіх європейських фондів. У Великобританії близько 11,3 млрд. фунтів стерлінгів було інвестовано в зелені та етичні роздрібні британські фонди [8].

На практиці способи втілення ідей щодо мотивації соціально відповідальної поведінки бізнесу та механізми соціальної політики можуть бути різними. Ступінь соціальної спрямованості держави не завжди залежить від безпосередніх розмірів фінансової участі держави в реалізації соціальної політики. Значно більшою мірою факторами, що визначають ступінь соціальності держави, є першорядність соціальних цінностей в офіційній ідеології держави, присутність сильних демократичних політичних інститутів, наявність адміністративних умов і правового простору для вільного функціонування різних суб'єктів господарювання та їх економічна ефективність. Жодна з моделей соціальної держави не є ідеальною. Кожна має свої переваги і недоліки, однак у цілому межа можливостей соціальної політики держави визначається її ресурсними можливостями і особливостями загальної політики.

Із позиції механізму формування соціальної захищеності членів суспільства виокремлюють дві моделі соціальної держави:

- бісмарківську, яка встановлює зв'язок між рівнем соціального захисту та тривалістю професійної діяльності. Соціальні права зумовлюються тими відрахуваннями, що виплачуються протягом усього активного життя, тобто соціальні виплати

набувають форми відкладених доходів (страхових внесків). Страхові каси, якими керують на паритетних чи розмежованих засадах роботодавці й представники найманих працівників, акумулюють у певних установлених розмірах відрахування із заробітної плати (їх розміри встановлюються, як правило, через колективні договори), з яких формуються різні професійні страхові фонди і здійснюються соціальні виплати. Відповідальність за фінансову рівновагу і збереження цих коштів несе правління страхових кас. При цьому соціальний захист є принципово незалежним від державної скарбниці. Для громадян і сімей з обмеженими можливостями щодо активної трудової діяльності існує національна солідарна допомога, яка надається муніципальними службами малозабезпеченим верствам населення, чи добродійність, однак це є допоміжні механізми;

- беверіджська модель базується на тому, що будь-яка людина незалежно від того, чи відноситься вона до економічно активного населення, чи ні, має право на мінімальну захищеність у випадку захворювання, втрати здоров'я, втрати працездатності з віком та з інших причин, що спричиняють зниження або втрату доходів.

У державах, що вибрали цю модель, діють системи страхування на випадок втрати працездатності. Залучення індивідів до таких систем є автоматичним, а пенсійні системи забезпечують мінімальні доходи всім пенсіонерам незалежно від їхніх минулих відрахувань від заробітної плати (так звані «соціальні» пенсії). Такі системи соціального захисту фінансуються через податки з державного бюджету. При цьому і в самі системи соціального захисту імплементується інструментарій мотивації соціальної відповідальності. Наприклад, Закон про публічний пенсійний резервний фонд Франції вимагає демонструвати соціальні й етичні критерії, використані під час інвестицій. Закон про професійну пенсію Бельгії вимагає від керівників пенсійних фондів відображати в щорічних звітах, наскільки вони користуються етичними та соціальними критеріями під час реалізації власної інвестиційної політики [3].

Оскільки основною спрямованістю поведінки підприємця є зростаючий прибуток, а головним економічним інтересом найманого працівника є отримання заробітної плати, то створення громадських інституцій щодо захисту їх прав (профспілки, асоціації) є необхідною передумовою для безперервного проходження господарських та суспільних процесів у цілому. При цьому державні інституції відіграють функції збалансування інтересів усіх соціальних груп. У цьому напрямі уряд Данії заснував Копенгагенський центр – незалежну інституцію, яка у своїй діяльності зосереджується на добровільному партнерстві бізнесу, уряду та громадськості та заохочення соціальної єдності.

У Німеччині відомою є мережа GTZ, очолювана Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit, метою якої є підвищення рівня обізнаності та посилення розвитку питань, що пов'язані із соціальною відповідальністю бізнесу. У Великобританії – проект SIGMA, об'єднання, метою якого є розвиток управлінської сталості в діяльності бізнесових структур та дотримання принципів етичного бізнесу. У Франції засновано Комітет із питань заробітної плати працівників із метою постійного контролю над спрямуванням інвестицій та соціально відповідальних фондів [8].

Такий стан речей зумовив виникнення в громадянському суспільстві декількох форм соціальної відповідальності бізнесу. «Відкрита» форма соціальної відповідальності базується на ідеї прийняття на себе зобов'язань за розв'язання тих питань, в яких зацікавлене суспільство. Ця форма охоплює добровільні та самостійно визначені типи поведінки і стратегії відповідальності перед суспільством.

«Прихована» форма соціальної відповідальності визначає офіційні та неофіційні інституції держави, через які узгоджується відповідальність організацій перед суспільством. «Прихована» форма відповідальності зазвичай включає в себе ті цінності, норми, правила, які найчастіше законодавчо зобов'язують підприємців будувати свою поведінку в руслі громадських, економічних та політичних інтересів країни.

Показовим прикладом «прихованої» форми соціальної відповідальності бізнесу є європейська модель ринкової економіки. На відміну від американської моделі, де спільна відповідальність ініціюється самими підприємцями, європейські підприємці керуються, як правило, нормами, стандартами, закріпленими на законодавчому рівні. Наприклад, Директива Ради та Європарламенту 2003/4/ЕС про доступ до інформації про навколишнє середовище закріпила принцип відкритості доступу до даних діяльності організації у сфері взаємодії з навколишнім середовищем; Закон про послуги інформаційного суспільства та електронну торгівлю передбачає, що будь-яка публічна організація повинна розробляти та впроваджувати добровільні кодекси поведінки; закон про фінанси Іспанії передбачає реформу регулювання благодійної діяльності, зокрема через віднесення пожертв благодійним організаціям до витрат на обіг [4].

Прикладом «відкритої» форми соціальної відповідальності бізнесу прийнято вважати американську модель, оскільки вона базується на максимальній свободі індивідів. Так, трудові взаємини «роботодавець – робітник» є предметом двосторонньої угоди цих сторін. Право американців на охорону здоров'я переважно є саме правом вибору громадянина – чи то користуватися медичними закладами, чи ні (із цим

пов'язана і цілковита добровільність медичного страхування в США). Державне регулювання численних сфер соціальних взаємин стосується лише охорони базових невід'ємних прав американських громадян. Переважна більшість ініціатив у сфері соціальної відповідальності є для підприємців добровільними за самою своєю природою. «Відкритий» характер соціальної відповідальності американських організацій частково пояснюється їх зацікавленістю у добровільних пожертвах на освіту, охорону здоров'я, пенсійні і страхові системи для персоналу та участі в різних соціальних програмах. Певною мірою відповідальна перед суспільством поведінка підприємців стимулюється відповідними фінансовими пільгами (пільгові кредити, фінансові преференції у вигляді зменшення податкових ставок), закріпленими на законодавчому рівні. Проте вирішальну роль у соціально-відповідальній поведінці американських бізнесменів відіграє висока культура підприємництва, яка складається разом із набуттям громадянських цінностей та за умови мінімального втручання держави у приватний сектор.

Характерною особливістю європейської моделі соціальної відповідальності є державне регулювання. У багатьох європейських країнах законодавчо закріплені обов'язкове медичне страхування й охорона здоров'я працівників, пенсійне страхування та інші соціально значущі питання. Для європейців характерна юридична відповідальність для будь-якої форми соціальної відповідальності. Європейський бізнес уважає державу інститутом, що гарантує та забезпечує їм гарантії та правила поведінки. У США державні приписи сприймаються здебільшого як втручання в особисту свободу окремих господарюючих суб'єктів.

Таким чином, інституційне регулювання соціально-відповідальної поведінки бізнесу у розвинутих країнах світу не зводиться тільки до правової, а включає синтез різних підходів, векторальною спрямованістю яких є досягнення збалансованого сталого розвитку зі сприятливим соціальним кліматом всередині країни.

На сьогодні ігнорування науковою спільнотою та вітчизняними державними інституціями необхідності розробки комплексного мотиваційного інструментарію соціально-відповідальної поведінки може призвести до збільшення фіскального навантаження на бізнес та подальшого зниження конкурентоспроможності країни загалом. При цьому саме якісно реалізована соціальна відповідальність може стати каталізатором підвищення інвестиційної привабливості країни на міжнародному рівні. Світові дослідження доводять: у компаніях, що впроваджують соціальну відповідальність, рентабельність продажів зростає на 3%, активів – на 4%, а капіталу та акцій – більш ніж на 10% [8].

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, комплексний інструментарій інституційної та фінансової підтримки соціальної відповідальності бізнесу позитивно вплине на активізацію підприємницької діяльності загалом. Згідно з результатами міжнародних досліджень, репутація організації, що реалізує соціально відповідальну поведінку, покращується в два рази, зокрема через підвищення якості продукції, зниження ресурсоемності, покращання соціально-психологічного клімату в колективі. Таким чином, чверть вітчизняних організацій мали б позитивний суспільний імідж та транспарентні відносини зі своїми стейкхолдерами, а отже, забезпечували суспільну стабільність у країні в цілому.

Перспективними напрямками подальших наукових досліджень можуть бути питання, що стосуються інституційних інструментів для підвищення кількості та якості суспільних благ, та аналіз емпіричного простору соціалізації бізнесу загалом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Жаліло Я.А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика : [монографія] / Я.А. Жаліло. – К. : НІСД, 2003. – 368 с.
2. Корпоративна соціальна відповідальність: моделі та управлінські практики : [підручник] / За

наук. ред. О.С. Редькіна. – К. : Фарбований лист, 2011. – 480 с.

3. Поручник А. Європейські стандарти якості людського ресурсу / А. Поручник // На Схід та Південь від ЄС: проблеми формування спільного європейського економічного простору : зб. мат. Міжнар. наук.-практ. конф. (5–7 жовтня 2006 р.). – К. : КНЕУ ім. В.Гетьмана, 2006. – С. 59–64.

4. Стратегія ЄС із корпоративної соціальної відповідальності 2011 – 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0681:FIN:EN:PDF>.

5. Роузфилд С. Сравнительная экономика стран мира: культура, богатство и власть в XXI веке / С. Роузфилд. – М. : Моск. гос. ин-т междунар. отношений, 2004. – 432 с.

6. Управління соціальним та гуманітарним розвитком : [навч. посіб.] / В.А. Скуратівський, В.П. Трощинський, Е.М. Лібанова [та ін.] ; за заг. ред. В.А.Скуратівського, В.П.Трощинського. – К.: НАДУ, 2009. – Ч. 1. – 456 с.

7. Overview of the links between Corporate Social Responsibility and Competitiveness [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sustainablebusiness/files/csr/documents/csrreportv002_en.pdf.

8. Наслідки неприйняття національної політики з корпоративної соціальної відповідальності для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://csrukraine.org/wpcontent/uploads/2013/11/cost_of_non_adoption_final.pdf.